بیرەوەرییەکانی چەند کەسایەتی

سەردەمی پەهلەوییەکان (١٩٧٩-١٩٠١)

بەشی ٤

١. هاشمی، سرتیپ منوچهر؛ "داوری – سخنی در کارنامه ساواک". نشر ارس، لندن ١٣٧٣ [١٩٩٤]، ٦٤٣ صفحه، فارسی

٢. اردلان، امان الله خان (حاج عزالممالک)؛ "خاطرات حاج عزالممالک اردلان – زندگی در دوران شش پادشاه"، تنظیم و تحشیه دکتر باقر عاقلی، چاپ دوم، نشر نامک، تهران ١٣٨٣ [٢٠٠٤]، ٤٥١ صفحه، فارسی

١. بیرەوەرییەکانی سەرتیپ هاشمی

لەم دوو کتێبە، یەکەمیان بیرەوەری سەرتیپ هاشمی جێگری سەروکی ساواک و مودیری کوللی ئیدارەی "ضدجاسوسی" ساواکە. هاشمی خەڵکی شاری "خۆی" و وەک زۆرێک لە ئەفسەران و کاربەدەستانی حکوومەتی ئێرانی سەردەمی پەهلەوییەکان، ئازەربایجانییە. بەهۆی ئەو ڕاستییەوە کە پەیوەندەکانی حکوومەتی ئێران لەگەڵ ڕێبەرانی شۆڕشی ئەیلوول لە باشووری کوردستان (١٩٦١) لە ڕێگەی ساواکەوە دەگێران و ئەویش یەک لەو چەند ئەفسەر و فەرمانبەرە دەوڵەتییە پلەبەرزانە بوو کە پەیوەندییەکانی دەبەست، جێگە وپێگە ودەوربینینی لە شۆڕشی ئەیلوولدا گرنگایەتی پەیدا کردبوو. دیارە لە ماوەی چاردەساڵەی شۆڕشی ئەیلوول کوردانی خۆفرۆشی ڕۆژ هەڵاتیش وەک سەرهەنگ پژمان و سەرهەنگ مودەرڕیسی لە هاتوچۆی بەردەوامی ناوچەی شۆڕشدا بوون بەڵام دوای هەرەسی ساڵی ١٩٧٥ و هاتنی ئاوارەکان بۆ ئێران و نیشتەجێ بوونی ڕێبەرانیان لە کەرەج، سەرتیپ هاشمی بە قسەی خۆی، ڕۆژانە سەردانی بارزانی نەمری کردووە و دەوری پەیوەندیدانی بارزانی بە شا و حکوومەتی ئێران وساواکەوە گێڕاوە.

هاشمی پێش هەرەسی ساڵی ١٩٧٥ بەرپرسی ڕاگەیشتن بە ئیش وکاری"موعاویدین" واتە ئەو بە ڕەگەز ئێرانییانە بووە کە سەددام حوسەین لەعێراق دەری دەکردن و دەیناردنەوە ئێران، دەشزانین زۆریان کورد بوون.

لە فەسڵی "متجاوزین مرزی، معاودین و پناهندگان" ی کتێبەکەدا هاشمی باسی هەڵسووڕاویی خۆی لە ڕاگەیشتن بەو سێ دەستە خەڵکە دەکات و لە درێژە و لە ژێر سەردێری "ورود ایل بارزان به ایران" دا (لل. ٤٩٤تا ٥٠٥) دەچێتە سەر مەسەلەی هەرەسی شۆڕشی ئەیلوول و هاتنی کوردی ئاوارە و پەنابەر بۆ ئێران. لەوێدا لە خزمەت و پێڕاگەیشتنی خۆی و ساواک و دەوڵەتی ئێران بە کوردە ئاوارەکان دەدوێت و دەوڵەت دەکاتە فریشتەی میهرەبان و دڵسۆزی ئەو پەنابەرانە وەک ئەوەی خەیانەت و پشت تێکردنێک نەبووبێت و کەڵک وەرگرتنی نامرۆڤانەی خۆی و ساواک و شا لە خوێنی ئەو هەموو شەهید و بریندارە کوردە درۆ بووبێت! لەگەڵ ئەوەشدا لە توێی ڕستە و هەواڵەکاندا هەندێک ڕاستی دەدرکێنێت کە پێچەوانەی ئەو قسانەی خۆی دەردەخەن. ئێمە هەمووومان لە شارەکانی عەجەمستان ئاوارە کوردەکانی باشوورمان دەدیت کە لەوپەڕی بێ وازی و ناتەواوی و ڕەزالەتدا دەژیان. هاشمی لەو

بابەتەوە دەڵێ ساواک هیچ دەسەڵاتێکی بە بارزانی نەدەدا بتوانێت پێیان ڕابگات. هاشمی دەڵی بارزانی بەردەوام سکاڵای دەکرد و دەیگوت ڕۆژانە ١٥٠ نامەی ئاوارەکانم پێدەگات کە هەموو هاواریانە لەدەست بارودۆخەکە، بەڵام هیچم لەدەست نایەت بۆیان بکەم. تەنانەت دەڵێ جارێکیان بارزانی گوتی ئەگەر خۆکوشتن لە ئیسلامدا حەرام نەبوایە خۆم دەکوشت با لەو بارودۆخە ڕزگاریم بێت. هەر لەوێدا دەڵی بارزانی نیسبەت بە ئەمریکاییەکان زۆر ڕەش بین بوو و بە ناپیاو و پەیمان شکێنی ناو دەبردن و لە شوێنێکیشدا بارزانی بە پیاوێکی قورس و قایم و ئازا (استوار و شجاع) ناودەبات.

هاشمی دواتر باسی نەخۆش کەوتنی بارزانی و ئازاری شێرپەنجەی دەکات و بە ڕاشکاوی دەڵێ شا ئیجازەی نەدەدا بۆ عیلاج بچێتە دەرەوەی وڵات. کاتێکیش ئیجازە درا، ئیتر درەنگ ببوو و عیلاج سوودی نەدەبەخشی تائەوەی لە ئەنجامدا وەفاتی کرد.

ئەوە داگیرکەرێک کە زیاترین سوودی لە ڕاپەڕینی کورد و ڕژانی خوێنی ڕۆڵەکانی گەلی کورد وەرگرت، ئەویش کیسنجر و سیاسەتی وڵاتە یەکگرتووەکان سەبارەت شۆڕشی کورد، جا وەرە کورد بە و دەرس لەو مێژووە وەرمەگرە! با برادەرانی کوردی باشوور و هەندێک حزب و ڕێکخراوە کە ئێستاش پشت بە ئێران دەبەستن جارێکی دیکە بەخۆیاندا بچنەوە و ئەو ڕێوییانەی ئێران بناسن.

٢. بیرەوەرییەکانی ئەمانوڵڵاخان (حاجی عزالممالک) ی ئەردەڵان.

بە حیسابی بیرەوەرییەکان، نووسەر لە سەردەمی ناسرەددین شای قاجار دا لە دایک بووە و لەبەر ئەوەی لە دایکەوە شازادە بووە واتە دایکی کچی شاکانی قاجار بووە، هاتوچۆی دەرباری کردووە و چوار شای قاجار (ناسرەددین شا، موزەففەرەددینشا، محەممەدعەلیشا و ئەحمەدشا) ی بینیوە، ئینجا لە سەردەمی هەردوو پەهلەوییەکاندا گەلێک پۆست و مەقامی وەک وەزارەت (دەجار)، ئەندام پەرلەمانی (پێنج جار) و سەناتۆری (دووجار)ی پێ سپێرراوە. حاجی فخرالممالکی باوکیشی سەرۆکی دەرباری پادشاهیی ئەحمەدشای قاجار بووە (ل. ١٥٤)

من کتێبەکەم خوێندەوە بۆئەوەی بزانم کاتێ کە ئومەرا و ئەفسەرانی پایەبەرزی ئازەربایجانی ئاوا لە خەمی خاک و ناوچەی خۆیاندان، کوردیش بۆ کوردستان وەهایە؟ بەداخەوە لاپەڕەکانی کتێبەکە پێچەوانەی ئەوەیان بۆ دەرخستم! ئەردەڵان گەلێک مرۆڤێکی ڕاست و سادق و لێزان و خوێندەوار بووە و زۆریش کوردی خۆش ویستووە، بەڵام کامە کورد؟ ئەو کوردەی کە وەک ئەو، لەخزمەت ئێران و دەوڵەتی ئێراندا بێت و لە کوولەکەی تەریشدا باسی مەسەلەی نەتەوایەتی کورد و خوای نەکردە سەربەخۆیی گەلەکەی نەکات! با پێکەوە ئەم دێرانەی بیرەوەرییەکانی بخوێنینەوە کە لە پەیوەندی کۆچی خۆی و ژمارێک لە کاربەدەستانی ئێرانخواە بۆ خاکی عوسمانیدایە دوای ئۆڵتیماتۆمی ڕووسی تزاری لە ساڵی ١٣٢٩ ی کۆچی [١٩١١ ی زایینی] بە سێ ساڵ پێش شەڕی یەکەمی جیهانی. لەو ساڵەدا ئەردەڵان گەیشتۆتە کەرکووک و "سەردار شوجاع" ی کوڕی سەردار عەزیزخانیش[1] لەوێ بووە. پاشان گەیشتۆتە ئەستەموڵ. ئەوە دەقی قسەکانی خۆیەتی:

1. من نەمتوانی بزانم ئایا "سەردار شوجاع" نازناوی سەیفەددین خانی کوڕی سەردار عەزیزخان بووە یان ئەوە کوڕێکی دیکەی سەردارە.

"له ڕێگای کەرکووک و مووسڵدا... شەو وڕۆژ پەیوەندمان بە خەڵکی ناوچەکەوە هەبوو لەبەر ئەوەی ئەو ناوچەیە هەمووی کوردنشین بوو و بنەمای زمانەکەیان فارسی بوو ... لە ئەستەموڵ کوردانی تەبەعەی عوسمانی لە بەرانبەر "ئوجاقی تورکی" دا "ئوجاقی کوردی" یان پێک هێنابوو و لە ڕێگەی ئاغای احتشام السلطنەی باڵوێزی ئێرانەوە منیان بانگهێشتن کرد بچمە ناو جەرگە و ڕێکخراوەکەیانەوە. گوتم ئەگەر یەک مادە لە مەرامنامەکەیان زیاد بکەن و بنووسن دەبێ ئەو بەشەی ناوچە کوردنشینەکان کە لە خاکی عوسمانیدایە بکەوێتە سەر ئێران، ئەوا لەگەڵ ڕێکخراوەکەیاندا دەبم و دەچمە ناو ئوجاقی کوردییەوە دەنا عینوان کردنی سەربەخۆیی کورد بابەتی قسە لێکردن نییە لەبەر ئەوەی کوردان ڕەگەزی پاکی ئێرانین..." (١٤١).

نموونەیەکی دیکە: لە برگەی مێژوویی کۆتایی حکوومەتی ڕەزاشای پەهلەوی و هاتنە سەر حکوومەتی محەممەدڕەزاشادا ئەردەلان ئوستانداری ئوستانی چوارەم (ڕەزائیە) بووە و دوای ئەوەی لە سەرکارەکە وەلانراوە، لەگەڵ سپەهبود جەهانبانی وەزیری ناوخۆی ئەودەم، بە ڕێگای مەهاباد و مەراغەدا چوونەتەوە تاران. ئەوە بیرەوەریی ئەو سەفەرەی مەهابادیەتی:

"لە مەهابادیش لەوانە بوو ڕاپەڕینێک بەرپا بێت [پێشتر گوتبووی لە ورمێ خەڵک خەریکی ڕاپەڕین بوون دژ بەو و بە حکوومەتی ئێران]. ئیسکۆرتی وەزیری ناوخۆ بریتی بوو لە ژمارەیەک ژاندارمە و "سەرهەنگ باستی" سەرۆکیان بوو. هەر ئەوەندەی ژاندارمەکان لەگەڵ ئێمەدا هاتنە ناو مەهابادەوە، ئاڵۆزییەک پەیدا بوو و شار کەوتە دڵەتەپێ. دەگوترا کوردان خەیاڵیان وایە هەموو ژاندارمەکان قەتڵی عام بکەن. لەڕابردووشدا ئەو چەشنە کوشتارانە لە مەهاباد کرابوو. ئێمە لە ماڵی قازی محەممەد دابەزین کە بمانەوێ و نەمانەوێت حکوومەتی مەهابادی بەدەست بوو. من لەگەڵیدا قسەم کرد و گوتم ئێمە میوانین، وەزیری ناوخۆ هاتۆتە ماڵتان ئیتر ئەوە پێچەوانەی جوامێرییە کە ژاندارمەکان بکووژن و بۆ ئێوەش باش نابێت. گەرچی بە ڕواڵەت دەیگوت دەسەڵات لە دەست من دەرچووە و هەڵس وکەوتی ژاندرمە لەگەڵ خەڵکی ئێرە، تووڕەی کردوون وچاوی دیتنی ئەوانیان لە شارەکەیاندا نییە، بەڵام دوای وتووێژ کردن بڕیار درا ژاندارمەکان ئەو شەوە لە ماڵی قازی محەممەد بمێننەوە و نەچنە ناو شاری و ئەو موسەلسەلەش وا بردبوویانە سەربان، بیهێننە خوارێ. ژاندارمەکان وەک میوان لە ژوورێکی گەورەدا مانەوە، قازی محەممەدیش خۆی قەتارەی بەست و تفەنگی بەدەستەوە گرت تا بەیانی چاوەدێریی ئاسایشی شار و ئەمنییەتی ئەو ماڵەی کرد کە ئێمەی لێ بووین [واتە ماڵی پێشەوا خۆی]. لە کاتی خەوتندا دیتم سەرهەنگ باستی جێگەوبانەکەی هێنا و لەلای تەختی خەوی منی دانا بۆ ئەوەی ئەگەر گوللەیان هاویشت وەهەردوکمان بکەوێت یاخود لەبەر ئەوەی من کورد بووم گوللە نەخەن بۆ ئەو لایە. بەیانی ڕۆژی دوایی وەزیری ناوخۆ ئەنگوستیلەیەکی پیرۆزەی لە لایەن ئەعلاحەزرەتەوە بە قازی محەممەد مەرحەمەت فەرموو و بە سەلامەتی لە مەهاباد دەرکەوتین." (٢٩٠)

ئەوە شێوازی قسە و بیرەوەری نووسینی ئەردەلانە سەبارەت بە گەورەیی و هیممەت و میوانداریەتی پێشەوا قازی محەممەد کە گیانی ئەو هەموو ملهوڕانەی پاراستووەو و شەو تا بەیانی بە تفەنگەوە کێشکی داوە نەکا ئازارێکیان پێ بگات، ئێستا دەڵێ من پێم گوت بۆ تۆ باش نابێت ژاندرمەکان بکووژرێن واتە هەڕەشەم لێکرد! یان دەڵی وەزیری ناوخۆ ئەنگوستیلەیەکی پێ مەرحەمەت فەرموو و بە سەلامەت لە مەهاباد هاتینە دەرەوە؛ جا فەرموو هەڵیبگرەوە!

ڕوانگەیەکی دیکەی ئەردەڵان بە نیسبەت کورد لە شوێنێکدا دەردەکەوێت کە دەڵێ من باڵوێزی ئێران بووم لە عیراقی سەردەمی عەبدولکەریم قاسمدا[2] کە هێرشیان کردە سەر قاسم و بە برینداری برایە نەخۆشخانە، منیش بۆ هەواڵپرسی چووم بۆلای. لە ژووری چاوەڕوانیدا بووم کە چاوم بە مەلامستەفا بارزانی کەوت ئەویش لەوێ دانیشتبوو. گەرچی پێشتریش لە میوانیی فەرمیدا بینیبووم، بەڵام سڵاو وعەلەیکمان لەگەڵ یەکتر نەبوو. ئێستا بیرم لەوە دەکردەوە نەکا پێش من ئەو بانگ بکەنە ناو ژوورەکەی قاسم، لەو حاڵەتەدا چۆن تەحەمولی ئەو کارە بکەم و ئایا بگەڕێمەوە بۆ باڵوێزخانە یان لەوێ بمێنمەوە [!] لەو خەیاڵاتەدا بووم کە ئاجودانەکەی قاسم هات و منی بانگ کردە ژوورەکەوە..." (٣٦١).

دیارە کتێبەکە هەر ئەو چەند لاپەڕەیە نییە و پڕە لە ڕووداوی ژیانی حاجی عزالممالک ئەردەڵان بۆ نموونە، سەفەری ئورووپا، ١١ جار زیارەتی کەربەلا و نەجەف، چوار جار امیرالحاج بوون، ڕێبەری حزبی ملیون و خەزێنەداری حزبی سوسیالیست و دەجار وەزارەت و زۆر ڕووداوی دیکەی سەردەمی پەهلەوییەکان تا کۆتایی حکوومەتی پادشاهی لە ئێران (ئەردەڵان لە ساڵی ١٣٥٧ واتە سەردەمی شۆڕشدا سەناتۆر و جێگری سەرۆکی مەجلیسی سەنای ئێران بوو). بەڵام بۆمن ئەو بابەتە جێگەی بیرکردنەوە یە بۆچی هەستی نەتەوایەتی لە نێو کوردانی هەندێک ناوچە و شوێندا ئەوەندە لاوازە و هەر ئەوەندەی کوردێک بە پلە وپایە دەگات بۆچی خزمەتکردنی بێگانەی پێ باشە بەڵام هاونیشتمانییەکانی خۆی لەبەرچاو ئەوەندە سووکە؟

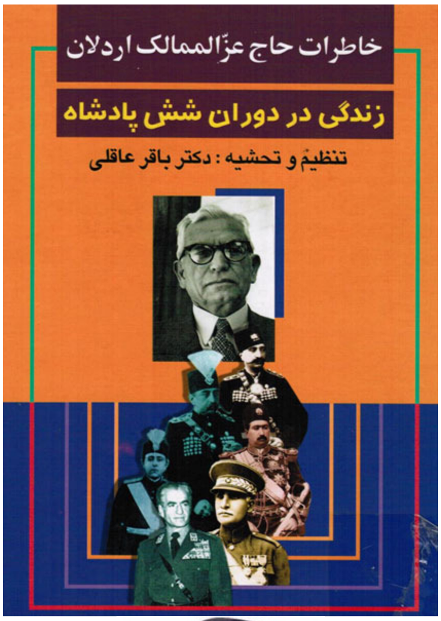

---

[2]. لەبیرمان نەچێت هەموو یان بەشێک لەو پیلانانەی ڕژیمی شا دژ بە عەبدولکەریم قاسم و هاندانی کورد بۆ چەک هەڵگرتن دژ بە قاسم لەو سەردەمانەدا بووە کە ئەردەڵان باڵوێزی ئێران بووە لە عیراق و هەندێک جاشی کوردیشی بە ناوی کاردار و وابەستە و... لەگەڵ خۆیدا بردبووە ئەوێ.